

KITEKINTŐ

*Válogatás a mai jugoszláviai szlovák irodalomból**

PAL'O BOHUŠ

TALÁLKOZÁS A VONATON

Egy ismeretlen nő,
írták az újságok;
hirtelen, rejtélyes körülmények között
távozott az élők sorából,
a női WC-ben,
a gyorsvonat első osztályán.

Feltételezhető,
hogy már az első állomáson
ugyanarra a vonatra
felszállt a halál is,
de találkozása az érintett személlyel,
az addig még biztosan élő nővel
valószínűleg teljesen véletlen volt.

Annyira véletlen,
hogy a nagy sietségben
be sem mutatkozhattak egymásnak.
A nő felsikoltott,
és az ég felé röppent,
mint a mozdonyból kilehelt,
panaszos füttyjel.

* A szövegeket Mihál Harpán ajánlotta

Ez a halál nem volt
 sem kegyelmes, sem első osztályú,
 amilyen megfelelt volna
 az utas társadalmi rangjának,
 hanem alapos
 és múlhatatlan.

Semmiben sem különbözött a többi haláltól,
 melyek éppen akkor valahol egy viskóban,
 egy híd alatt, vagy éppen
 egy miniszteri kabinetben virrasztottak.
 Egészen közömbös,
 közönséges halál volt.

A végállomásig
 a plüssszuzatú ülésen nyújtózkodott.
 Menetjegy nélkül.

VIT'AZOSLAV HRONEC

PLATÓNT OLVASVA

Teljesen megértjük Platón érveit:
 A költőket ki kell űzni a Városból
 Kiegyenlíteni a láthatatlannal
 És segíteni
 Hogy végre elérjék azt

Itt a Poliszban
 Szennyezik a levegőt
 Kusza gondolataikkal
 Megrontják a fiatalokat
 Kétes barátságokat kötnek
 Szemétdombokon kószálnak
 Kitalált előérzeteket
 Követnek

Amit pedig a matematika és a fizika
Napról napra kivált
A korzón mosolyra vadászó
Bármelyik peripatetikus fejében —
Azt a mi szánalmas versfaragóink
Csak a száműzetésben élik át
Messze
Idegen földön
Meztelenül és meztláb

Amikor aztán hetedhét országon túl
Testük elrohad
És nevükről a szenny
Lepereg
Szívesen megszervezzük
Hogy tiszta csontjaikat
Méltó tisztelettel eltemessék
Hírnevés Városunkban

VIERA BENKOVA

ATHANGOLÁS

Minden évben
testemen
finom pehelyréteg
keletkezik.

Hogy
meg ne sérüljek,
amikor
a hiú magasságokból
az anyaföldre
huppanok.

AMIKOR A TAVASZI SZELEK FÚJNAK

TOMÁŠ ČELOVSKÝ

1937. május 5-én a Stara Pazova-i Vladimír Konštantin Hurban papot felkereste a községi írnok: Samuel Zdychan. Megvárta, hogy a helyiséget elhagyja egy fiú, majd lelkipásztorának elmesélte, mi nyomja a lelkét.

Samuel Zdychan megölte a legjobb barátját, aki vele szemben ült az irodában. Tettét féltékenységi rohamában követte el. Utána visszament a feleségéhez, akit azzal gyanúsított, hogy megcsalja barátjával, Ivannal.

Ezeket a tényeket mindenki tudta. Az újságok is írtak róla. Tudta Vladimír Hurban is. Ezért valószínűnek tűnik a feltételezésünk, hogy míg a gyónás tartott, a pap kibámult az ablakon. A tágas udvaron virágzott a meggyfa. Vladimír Konštantin Hurbannak ez volt az ötvenharmadik tavasza. A hírneves család első V'adimirja, ám utolsó leszármazottja, nőtlen volt, és együtt élt hajadon húgával, L'udmilával. Még tizenkét évvel ezelőtt elhatározta, hogy életét így fogja végigélni.

VHV, az író ekkor már maga mögött tudhatta legjelentősebb színjátékait, ám előtte hevert még számos elképzelés, „ötletembrió”, ahogyan ezt ő mondta. Az Amikor a tavaszi szelek fújnak című színjáték harmadik változatának a kéziratái már elfoglalták az előszobát, és lassan L'udmila lakosztálya felé vették az irányt. A két testvér ügyesen közlekedett a kézirathegyek között. Ma már nehéz megmondani, hogy VHV érzett-e lelkiismeret-furdalást, amikor évről évre nézte férjezetlen húgát, amint a kéziratjai, vagy ahogyan ő nevezte, „a gyerekei” fölé hajolt. Így meggörnyedve gyomlálnak a mi asszonyaink a kertben.

A pap nem valami figyelmesen hallgatta a gyónót. A májusi szelek eszébe juttatták az első szerelmét, unokatestvérét: Alžbeta Štúrovát, aztán Andrej Mráz Kritikus szavait, melyek a Naše divadlo folyóiratban jelentek meg, 50. születésnapján. Mráz a többi között a következőket írta:

„A kezdeti tanácstalanságtól VHV mindeddig nem tudott megszabadulni. A fejlődést az olyan sikeres darabok jelzik, mint amilyen a Milica Nikolićová és a Hófúvás, de túlsúlyban vannak azok, melyekben szemmel látható a kidolgozatlanság, a felületesség.”

Abban a pillanatban Zdychan megszakította elbeszélését. VHV ezt csak a mondat dallamának a megszakadásával vette észre.

— Hallgatom! Folytassa! — mondta Zdychannak, aki mély lélegzetet vett, és folytatta. Halkan beszélt. Andrej Mráz hangja annál élesebb volt:

„Nemegyszer megcsodáljuk a friss történetet, jelenetet, de mihelyt viszontlátjuk a színpadon, rá kell döbbernünk, hogy tele van fogyatékokkal. Az ötvenéves VHV még csak a bevezető szavakat mondta ki alkotó munkájában, mely még nincs lezárva . . .”

Amikor eszébe jutottak ezek az idézetek, elkeseredett, ám gyorsan megvigasztalta magát, hogy ő erről a sikságról távolabbra el lát, mint Mráz a pozsonyi várból. VHV ezeknek az embereknek a lelkipásztora volt, és a művelődési életben is aktívan tevékenykedett hűgával, L'udmilával együtt. Noha nem volt „tapasztalt tanácsadója, rendezője vagy dramaturgja”, ahogyan azt Mráz észre vette, a Föld szerzője szilárdan állt a földön, az emberek között, akiket jól ismert, és alakjaikat jól megrajzolta két-három legsikeresebb parasztdrámájában.

Zdychan egyike volt azoknak az embereknek, akiről feltételezhetjük, hogy örültek VHV ambivalens érzelmeinek. Ott állt VHV előtt, és ismételte:

— Embert öltem! Embert öltem!

VHV már-már azt mondta neki, hogy jól van, jól van, tudok róla.

A következő pillanatban elfordult az ablaktól, és az írnokra nézett. Az minden további nélkül a hatalmas bőrfotelbe ült, és mondta a magát:

— De tegnap megtudtam, hogy ártatlan embert öltem meg. Az az ember, akit eltettem láb alól, nem járt a feleségem után.

VHV, az író ezután már valóban odafigyelt. Zdychan elmesélte, hogy amikor aznap dél körül hazament — kicsoda banális dolog! — a feleségét rajtakapta a sógorával. Vele csalta meg akkor is, amikor megölte Ivant, akkor is, amíg a börtönben ült, és azután is, amikor még két gyereket szült, akiről feltételezte, hogy az övéi.

Két férfi ült egymással szemben. Valójában persze nem is láthaták egymást. Zdychan osztálytársnőjére, Zuzka Podmajorskára gondolt. Eszébe jutott, amint Ivan sírja fölé hajolva zokogott. Szörnyülködve vette tudomásul, hogy Zuzka valószínűleg Ivan lánya. Aztán maga előtt látta Ondrej sógor fehér fenekét és pirosposzgás arcú feleségét, aki aznap reggel, amikor kikísérte, mintha mi sem történt volna, mosolyogva megcsókolta.

VHV, a drámaíró pedig látta, amint Samuel Zdychan lassan átváltozik a Csikorgó zár című, megírásra váró dráma főhősevé. Látta, amint Nikola Petrović hoteljének a termében megjelenik egy háromszögletű színpad, és a háttérből előrelép a Lakatos (Tobor lelkiismeretének a megszemélyesítője), miután Tobor kijön a börtönből.

A darab ősbemutatójára meghívja legjobb barátját az újvidéki színészek közül: Stanoje Dušanovićot. Ezzel fogja viszonzni azt a nagy megtiszteltetést, amelyben Stanoje részesítette nemrégiben: az egyik előadáson egy etikadocentst kellett megszemélyesítenie, mire ő Hurbánnak maszkírozta magát. Amikor megjelent a színpadon, a hazovai közönség elnémult, mert azt hitte, hogy a papját látja. A leleményes színészt nagy tapsal jutalmazták, ez a taps azonban Hurbánnak is szólt, aki az első sorban ült, és hangosan nevetett.

Ez a nevetés a kellemes emlékei közé tartozott, mint ahogyan kellemes volt rágondolni a következő darabjára is. A templomban azonban abban a pillanatban Zdychan kellemetlen nevetése hallatszott. A látogató kis idő múlva folytatta a történetet. Elmondta, hogy a felesége reggel mosolyogva kísérte ki, amikor ő munkába indult... És még meg is csókolta... Ő nyolc évet töltött a börtönben... Kibírta, mert abban reménykedett, hogy valóban a bűnöst büntette meg... Abban bízott, hogy a kiszabadulása után új életet kezdhet... Így azonban tovább nem mehet... Majd hozzátette:

— Nem bírom tovább. Végzek magammal!

VHV csak annyit válaszolt, hogy „kérem?“, vagy „mit mondott?“, vagy valami hasonlót...

Zdychan megismételte az előbbi kijelentését.

Valószínűleg Hurbanban ekkor ébredt fel a hitszónoki hivatása. A beszélgetés, amely ezután következett, az egyház öngyilkossághoz való viszonyulását példázta. VHV rájött, hogy milyen könnyű egy embernek elvenni az életkedvét, és milyen nehéz azt újra visszaadni.

Samuel Zdychan már előzőleg elhatározta, hogy öngyilkos lesz. Most már csak azt kívánta, hogy utána keresztény módjára temessék el a temetőben, és ne valahol egy árokban, mint a kutyákat.

Nem tudjuk, hogy a jövődöbéli öngyilkos vallásos volt-e. Inkább azt mondanánk, hogy a hitének úgynevezett folklór jellege volt. Ez a hit nem belső szükségből fakadt, hanem egyszerűen abból a tudatból, hogy ezt így illik. Nem érdekelte a büntetés sem.

Tudta, hogy élete végéig számkivetett lesz, és legalább a halála után a többiekkel akart lenni.

Zdychan kérelmét, hogy keresztényhez méltóan temessék el, visszautasították. Nyilván akkor sem történt volna másképpen, ha másodszor is felkeresi a papot. A valóságban sem ez történt. Két hét telt el Zdychan látogatása és tervének végrehajtása között. Ennyire időre volt szüksége, hogy elrendezze a szükséges formaságokat a végrendelete körül. Zdychan az öngyilkosság tipikus alföldi változatát mutatta be: felakasztotta magát. A temető mellett temették el. „Az árokban”.

Mivel arról semmit sem tudunk, hogy Zdychan hová került földi élete után, nem marad más hátra, mint hogy irodalmi életét kövessük.

Vladimir Konstantin Hurban megfeledkezett a látogatójáról. El kellett felednie, hogy megteremtse belőle Tobort: utolsó színjátékának hőseit. VHV, az író mindent féltetett, és az Amikor a tavaszi szelek fújnak című drámája felé fordult, melyet egész életében írt. Benne kétféle ihlet vegyült: az egyiket Max Halb Ifjúság című alkotása, a másikat Alžbeta Štúrová iránt érzett, be nem teljesült szerelme nyújtotta. Miután Zdychan elment, VHV hozzáfogott a történet szerkezetének megformálásához.

Mindez hosszú ideig tartott. 1941. március 20-án írta a szerző: „Ez az a nap! 46 hónap után végre beindult! Amit eddig leírtam, lejegyeztem, most reális formát kap...”

Ez volt az a nap tehát, amikor Zdychan új életet kezdett, egy örök életet egy többé-kevésbé halott játékban. Lehet, hogy éppen ez a körülmény kedvezett neki, lehet hogy éppen ez a szerencséje. Képzeljék el azt a szégyent, ha a játék igényei megvalósulnak, és Zdychannak mindazokat a sorsokat át kellene élnie, melyet a számtalan rendezői elgondolás kiszabott rá. A vezérfonal azonban minden esetben megmaradt: a hősnak a börtönben a teste van bezárva, lelke azonban nem. Miután kikerül onnan, egy látszólag szabad világba érkezik, a lelke azonban kalitkába kerül. Ennek a kalitkának csak két ajtaja van: a téboly vagy a halál.

RONCSÁK Alexander fordításai